УДК 902

ISSN 2545-4528 (печатено)
ISSN 2545-4536 (електронски)

археолошки ИНФОРМАТОР

стручно списание од областа на археологијата

број 3

Археол. Инф. бр. 3, Прилеп, (2019) : 1-182.

АРХЕОЛОШКИ ИНФОРМАТОР 3
(2019)

Издавач
ЗГ МЕНЕЛАЈ - Прилеп

Уреднички одбор

(главен уредник)
Елица МАНЕВА
Филозофски факултет - Универзитет св. Кирил и Методиј - Скопје

(членови)
Бошко Ангеловски
ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

Зоран Рујак
НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј Струмица

Орданче Петров
ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

Александар Мургоски
ЗГ Менелај - Прилеп

Технички уредник и компјутерска обработка
Орданче Петров, Александар Мургоски

лектор на македонски
Виолета Крстеска

превод на англиски
Ѓурѓица Илиева (Ѓ.И.)
Александар Мургоски (А.М.)
Дејан Ѓорѓиевски (Д.Ѓ.)
Ирена Теодора Весевска (И.Т.В.)
Слободан Стојкоски (С.С.)

тираж
100

печати
и-Принт Прилеп

достапно на
www.informator.com.mk

адреса на редакција: ул. Павел Шатев, 34 - Прилеп, Република Македонија
инт. страна www.menelaj.mk, www.informator.com.mk
електронска пошта: arheoloski@informator.com.mk

This volume of the Journal is financially supported by the Annual program of the Ministry of Culture of the Republic of Macedonia for 2019

UDK 902

ISSN 2545-4528 (print)
ISSN 2545-4536 (online)

arheološki INFORMATOR

Academic Journal of Archaeology

volume 3

Archaeol. Inf. vol. 3, Prilep, (2019) : 1 - 182.

ARHEOLOŠKI INFORMATOR 3
(2019)

Publisher
NGO MENELAJ - PRILEP

Editorial Board

(Editor-in-chief)
Elica Maneva
Faculty of Philosophy - University of sts. Cyril and Methodius - Skopje

(editors)
Boško Angelovski
PRI Institute of Old Slavic Culture - Prilep

Zoran Rujak
NI Institute for Protection of Monuments of Culture and Museum - Strumica

Ordanče Petrov
PRI Institute of Old Slavic Culture - Prilep

Aleksandar Murgoski
NGO Menelaj - Prilep

Technical editor and computer layout
Ordance Petrov, Aleksandar Murgoski

Macedonian proofreading
Violeta Krsteska

Translation in English
Djurdjica Ilieva,
Aleksandar Murgoski
Dejan Gjorgjievski
Irena Teodora Vesevska
Slobodan Stojkoski

copies
100

printed by
i-Print Prilep

available on
www.informator.com.mk

redaction adress: Pavel Satev, 34 - Prilep, Republic of Macedonia
web-site: www.menelaj.mk, www.informator.com.mk
e-mail: arheoloski@informator.com.mk

This volume of the Journal is financially supported by the Annual program of the Ministry of Culture of the Republic of Macedonia for 2019

СОДРЖИНА

археолошки ископувања

ПОПОВ НОС, с. ЧАНИШТЕ, МАРИОВО 7
А. Миткоски

ЛОК. „ГРАДИШТЕ“, СЕЛО. МЛАДО НАГОРИЧИНО 17
Д. Ѓорѓиевски

НЕКРОПОЛИ НА ЛОКАЛИТЕТОТ КУКУЛ КАЈ ПРИЛЕП 27
А. Миткоски и Д. Темелкоски

СКУПИ, КОМПЛЕКС ГРАДСКА ВИЛА (VILLA URBANA) - БАЗИЛИКА СО КРСТИЛНИЦА 37
Л. Јованова

СКУПИ – КОМПЛЕКС ТЕРМА-БАЗИЛИКА СО АТРИУМ 47
М. Ончевска Тодоровска

„ПЕЈЧИНОВЦИ“ ВО ВАРОШ – ОХРИД 57
Б. Таневски

АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТ ПАВЛА ЧУКА 63
А. Јакимоски и Д. Темелкоски

МАНАСТИРОТ СВЕТИ ЈОВАН ПРЕТЕЧА 75
О. Петров, В. Бриловски и С. Стојкоски

ХУСЕИН-ШАХ ЏАМИЈА 89
С. Ивановска Велкоска

КОЏА КАДИ ЏАМИЈА- БИТОЛА 101
С. Стојкоски

CONTENT

archaeological excavations

15 **POPOV NOS SITE, v. ČANIŠTE, MARIOVO**
A. Mitskoski

25 **THE GRADIŠTE SITE, VILLAGE OF MLADO NAGORIČINO**
D. Gjorgjievski

36 **NECROPOLI AT THE KUKUL SITE NEAR PRILEP**
A. Mitkoski and D. Temelkoski

46 **SCUPI, COMPLEX CITY VILLA (VILLA URBANA) - BASILICA WITH BAPTISTERY**
L. Jovanova

56 **SCUPI – THERMAE-ATRIUM BASILICA COMPLEX**
M. Ončevska Todorovska

62 **PEJČINOVCI IN VAROŠ – OHRID**
B. Tanevski

74 **ARCHEOLOGICAL SITE PAVLA ČUKA**
A. Jakimoski and D. Temelkoski

87 **MONASTERY ST JOHN PRETEČA**
O. Petrov, W. Brillowski and S. Stojkoski

100 **HUSSAIN SHAH PASHA MOSQUE**
S. Ivanovska Velkoska

110 **KOJA KADI MOSQUE-BITOLA**
S. Stojkoski

конзервација и реставрација

БАРГАЛА, ГОРЕН КОЗЈАК **111**
Т, Нацев

АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТ ТРЕШТЕНА СТЕНА, С. МАНАСТИР МАРИОВО **121**
Г. Стојаноски

вариа

ЈУДАИСТИЧКИ СИМБОЛИ НА СРЕДНОВЕКОВНИ КЕРАМИЧКИ САДОВИ ОД СКУПИ И СКОПСКО КАЛЕ **129**
Е. Манева

ЈАВАЧ НИЗ ВРЕМЕТО? ОСВРТ НА АМУЛЕТИТЕ ОД ТИПОТ „МАСКА – ЈАВАЧ“ НАЈДЕНИ ВО ДАТИРАНИ ЦЕЛИНИ **143**
Д. Ѓорѓиевски

прикази

СКОПЈЕ. ОСУМ МИЛЕНИУМИ НА ЖИВОТ, КУЛТУРА И СОЗДАВАЊЕ **149**
С. Коруновски

ТАОР : РАНОВИЗАНТИСКО УТВРДУВАЊЕ И НАСЕЛБА ОД ПРАИСТОРИЈАТА ДО СРЕДНИОТ ВЕК **159**
Е. Манева

РАНОХРИСТИЈАНСКА АРХИТЕКТУРА ВО ИСТОЧНИТЕ ОБЛАСТИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА **165**
И. Теодора Весевска

музеологија **169**

ЛАПИДАРИУМ. НУ ЗАВОД И МУЗЕЈ – ПРИЛЕП
О. Јандреска **175**

ИЗЛОЖБАТА „СКОПСКИ МАТЕРИЈАЛНИ И ДУХОВНИ ПРОБЛЕСОЦИ“
Д. Живкова и И. Кузманоски

conservation and restoration

120 **BARGALA, GOREN KOZJAK**
T. Nacev

127 **ARCHAEOLOGICAL SITE TREŠTENA STENA, VILLAGE OF MANASTIR, MARIOVO**
G. Stojanoski

varia

142 SYMBOLS OF JUDAISM ON MEDIEVAL CERAMIC VESSELS FROM SKUPI AND THE SKOPJE FORTRESS
E. Maneva

148 A TIME RIDER?1 AN OVERVIEW OF THE RIDER MASK TYPE OF AMULETS FOUND IN DATED CONTEXT
D. Gjorgjievski

reviews

157 SKOPJE. EIGHT MILLENNIA OF LIFE, CULTURE AND CREATION
S. Korunovski

163 TAOR : EARLY BYZANTINE FORTIFICATION AND SETTLEMENT FROM PREHISTORY TO MIDDLE AGES
E. Maneva

167 EARLY CHRISTIAN ARCHITECTURE FROM EASTERN PARTS OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA
I. Teodora Vesevska

174 *museology*

LAPIDARIUM. NI BUREAU AND MUSEUM – PRILEP
180 O. Jandreska

THE MATERIAL AND SPIRITUAL SPARKS OF SKOPJE EXHIBITION
D. Živkova and I. Kuzmanoski

Сашо КОРУНОВСКИ

приказ на книгата

СКОПЈЕ.
ОСУМ МИЛЕНИУМИ ЖИВОТ, КУЛТУРА И ТВОРЕШТВО

од Драги МИТРЕВСКИ, Виктор ЛИЛЧИЌ АДАМС, Елица МАНЕВА и Елизабета ДИМИТРОВА
Главен уредник Ратко ДУЕВ
Скопје: Филозофски факултет, 2019. стр. 9-631/
ISBN 978-608-238-163-3

Sašo KORUNVOSKI

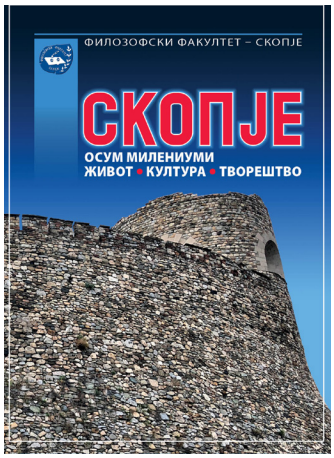
УДК 930.85(497.711)(049.3)

book review

SKOPJE.
EIGHT MILLENNIA OF LIFE, CULTURE AND CREATION

by Dragi MITREVSKI, Viktor LILČIĆ ADAMS, Elica MANEVA and Elizabeta DIMITROVA
Editor-in-chief Ratko DUEV
Skopje: Faculty of Philosophy, 2019. pp. 9-631.
ISBN 978-608-238-163-3

Универзитет Св. Климент Охридски - Битола
saso.korunovski@uklo.edu.mk

Кога зборуваме за културното наследство, мислиме на најскапоцениот слој од историјата на човештвото, создаден низ инвенција, инспирација и имагинација и форматиран во автентичен облик обележан со естетска димензија, како и со препознатлива културна стратиграфија. Архитектонските дела, тридимензионалните скулптурални творби, ликовните продукти и елементите на материјалната култура претставуваат ознаки на времето во кое биле создадени како сегмент на креативните процеси на народите, регионите, градовите, заедниците и авторите. Сите тие можат да бидат продуценти на компонентите на културното наследство, кое, по дефиниција, е израз на начините на живот кои ги развива еден

When we talk about cultural heritage, we think of the most precious stratum of the history of mankind, created out of invention, inspiration and imagination and formatted in a genuine shape marked by an aesthetic dimension, as well as recognizable cultural stratigraphy. The architectural products, the three-dimensional sculptures, the painterly works of art and the elements of material culture represent milestones of the time in which they have been created as a segment of the creative processes of the peoples, regions, cities, communities, authors and so on. All of them can be producers of the components of the cultural heritage, which, by definition, is an expression of the ways of living developed by a person or a community of

човек или заедница на луѓе и кои се пренесуваат од колено на колено, вклучително и обичаите, практиките, културните местата, предметите, уметничкиот израз и естетските вредности. Како суштински дел од културата во целост, културното наследство содржи видливи и опипливи траги од човечката креативност развиени во форма која е препознатлива за хронолошкиот период на нејзиното настанување – од најраните етапи на предисториските времиња до времето на современата креативност. Во тој контекст, културното наследство е широк концепт кој претставува мост меѓу минатото и иднината со примена на специфични пристапи во сегашната историска динамика. Затоа, културното наследство е присутно преку начините на истражување, зачувување и реставрирање и како такво се пренесува за да им користи и на идните генерации.

Концептот на културното наследство, развиен како резултат на комплексни историски процеси, постојано еволуира поради фактот што се заснова на историски променливи вредносни системи. Овие вредности се поврзуваат со различни видови на наследство препознаено од различни групи на луѓе. Идеите артикулирани и прифатени од овие различни групи создаваат различни категории на културно наследство дефинирани како национално, регионално, светско итн. Бидејќи овие идеи претставуваат идентитети во смисла на културни продукти и културно опкружување, поврзаноста со културното наследство и неговото значење создава чувство на заедница. Истовремено, изборот на тоа кои предмети, споменици или културни средини ќе бидат зачувани ја поставува идната траекторија за различните културни наративи кои се однесуваат и на минатите и на идните перцепции. Затоа, истражувањето на културното наследство е од суштинско значење во смисла на создавање одржливи и доверливи извори за менаџирање на сегашните и идни дијалози меѓу илуминативната сфера на креативноста и цврстиот хоризонт на нејзиното соодветно толкување. Во тој поглед, објавен е голем број книги кој цели кон откривање на мноштвото различни

persons and passed on from generation to generation, including customs, practices, places, objects, artistic expressions and values. As an essential part of culture as a whole, cultural heritage contains visible and tangible traces form human creativity developed in a form recognizable by the chronological period of its origination-from the earliest stages of pre-historic times up to the era of contemporary creativity. In that context, cultural heritage is a wide concept which represents a bridge between the past and the future with the application of particular approaches in the present historical momentum. Therefore, cultural heritage is maintained in the present through the ways of investigation, preservation and restoration and hence bestowed for the benefit of future generations.

The concept of cultural heritage, developed as a result of complex historical processes, is constantly evolving due to the fact that it is based on historically changing value systems. These values are affiliated to different types of legacies recognized by different groups of peoples. The ideas developed and accepted by these different groups create various categories of cultural heritage defined as national, regional, world heritage, etc. Since these ideas represent identities in terms of cultural products and cultural surroundings, connection to the cultural heritage and its significance creates a sense of community. At the same time, the selection of which objects, monuments or cultural environments are preserved sets the future trajectory for various cultural narratives about both the past and future perceptions. Therefore, the research of the cultural legacies is essential in terms of creating sustainable and reliable sources for maintaining of present and future dialogue between the illuminative sphere of creativity and the solid horizon of its adequate interpretation. In that regard, great number of books have been published aiming at disclosure of the many different aspects of cultural heritage, some of them, by all means, with anthological contribution to the investigation of the issues related to the great attainments of creative humanity. Yet, it rarely happens that four extraordi-

аспекти на културното наследство, при што, дел од нив апсолутно имаат и антологиски придонес кон истражувањето на прашањата поврзани со големите постигнување на креативното човештво. Сепак, ретко се случува четворица извонредни академици да ги здружат интелектуалните сили за да произведат едно блескаво дело и со тоа да го дадат својот сопствен професионален придонес како дел од еден заеднички проект на нивната матична институција – Филозофскиот факултет во Скопје.

Во тој контекс, како последен пример на значајните образовно-научни дела издадени од Филозофскиот факултет, кој може да се пофали со долготрајна и мошне успешна издавачка активност, се јавува книгата насловена како ***Скопје – осум милениуми живот, култура, творештво***, дело чии автори се четири професори кои се исто така мошне истакнати авторитети во сферата на културното наследство: Драги Митревски, Виктор Лилчиќ Адамс, Елица Манева и Елизабета Димитрова. Делото претставува сеопфатна, комплексна и монументална монографија за културната историја на македонската метрополa од предисториските времиња па сè до крајот на средновековието. Книгата опфаќа 612 страници текст, повеќе од илјада илустрации во форма на фотографии, мапи, цртежи, техничка документација и снимки направени од воздух, притоа ги вклучува и најновите резултати на истражувањата од сите четири автори – историски податоци, културна фактографија, археолошки анализи, хронолошки ориентации, типолошко истражување, стилски и естетски валоризации итн.

Во таа смисла, професорите Драги Митревски, врвен авторитет во доменот на предисториската и протоисториската археологија, Виктор Лилчиќ Адамс – водечки експерт во истражувањата на Антиката, Елица Манева, специјалист за средновековни студии, особено во сферата на археолошкото наследство и Елизабета Димитрова – реномиран проучувач на Византија во полето на ликовната продукција, ги здружија своите интелектуални сили за да произведат едно блескаво дело и со тоа да го дадат својот сопствен професионален придонес како дел од еден заеднички проект на нивната матична институција – Филозофскиот факултет во Скопје.

nary academics should join their intellectual forces to produce a remarkable publication by giving their own distinctive professional contribution as a part of a joint project of their Alma Mater – the Faculty of Philosophy in Skopje.

In that regard, last in the line of significant educational and scientific, publications produced by the Faculty of Philosophy, which has a long-term and highly successful publishing activity, the book entitled **"Skopje. Eight Millenia of Life, Culture and Creation"**, a work authorized by four professors who are also very distinguished authorities in the sphere of cultural heritage: Dragi Mitrevski, Viktor Lilcic Adams, Elica Maneva and Elizabeta Dimitrova represents a comprehensive, complex and monumental monograph on the cultural history of Macedonian metropolis from pre-historic times until the end of the medieval epoch. The book encompasses altogether 612 pages of text, more than a thousand illustrative components in a form of photographs, maps, drawings, technical documentation and airborn footages, while enclosing the latest results of the investigations of all four authors – historical data, cultural factography, archeological analyses, chronological orientations, typological research, stylistic and aesthetic valorizations etc.

In that context, professors Dragi Mitrevski, the highest authority in the domain of pre-historic and proto-historic archeology, Viktor Lilcic Adams – the leading expert in the investigation of Antiquity, Elica Maneva, medieval studies specialist, particularly in the sphere of archeological legacy and Elizabeta Dimitrova – renowned byzantine scholar in the field of painterly production, united their intellectual resources, scientific capacities and creative energy in a single academic enterprise – to produce a representative monograph dedicated to the cultural heritage of Skopje, encompassing the chronological spectrum from the earliest traces of material culture originating in the Neolithic era up to the master-pieces of the byzantine painterly production. In that manner, the history of eight thousand years of active urban habitation, social survival, civilization

телектуални сили, научни капацитети и креативна енергија во единствен академски потфат – да создадат репрезентативна монографија посветена на културното наследство на Скопје, притоа опфаќајќи го хронолошкиот спектар од најраните траги на материјалната култура која потекнува од Неолитот, па сè до ремек-делата на византиското сликарство. На тој начин, историјата на осум илјади години активен урбан живот, општествено преживување, цивилизациски просперитет и врвна уметничка креативност се детално прикажани со академска методологија и од научен аспект. Како прва од овој вид книги во историјата на општествените и хуманистичките науки, книгата насловена ***Скопје. Осум милениуми живот, култура, творештво*** има сликовита содржина, живописно е дизајнирана во поглед на нејзините визуелни сосвездија и е импресивно структурирана кога се работи за нејзиното академско значење, што се, всушност, главните квалитети на ова издание како пионерски проект со долгорочно значење и клучно влијание врз научната, но и поширокатa читателска публика.

Во тој поглед, професорот Драги Митревски, како дел од сопствениот придонес кон монографското издание посветено на предисториската ера, го авторизира поглавјето насловено *Опкружувањето на Скопје во праисторијата и раната антика*. Во него, тој ја претставува хронолошката стратиграфија и типологија на предисториските времиња во областа на Скопје, ги ситуира неолитските населби и нивните елементи, го дефинира нивниот карактер, го опишува начинот на живот во семејството, ги одредува конкретните форми на материјална култура, како и најзначајните археолошки наоди од сферата на занаетчиството и уметничкото производство. Понатаму, Драги Митревски, како автор на првото поглавје, ги детектира демографските промени и појавувањето на нови културни елементи од енеолитот преку главните развојни етапи во околината на Скопје, ги открива карактеристиките на енеолитските населби и храмови и ги деконструира нејасните културни траги на енеолит-

prosperity and supreme artistic creativity have been detailed with scholarly methodology and scientific respect. Being the first of that kind in the history of social studies and humanities, the book entitled "**Skopje. Eight Millenia of Life, Culture and Creation"** is vividly composed in terms of its contents, picturesquely designed in terms of its visual constellation and impressively structured in terms of its scholarly significance, which are the main qualities of this edition as a pioneer project with a long-term significance and crucial impact over the scientific, as well as wider community of reading consumers.

In that regard, professor Dragi Mitrevski in his own input to the monographic edition dedicated to the pre-historic era, a chapter entitled *The Surroundings of Skopje in Pre-history and Early Antiquity*, presents the chronological stratigraphy and typology of the Pre-historic times in the aria of Skopje, situates the Neolithic settlements and their composure, defines their character, describes the ways of family habitation, determines the specific forms of material culture, as well as the most significant archeological findings from the spheres of craftsmanship and artistic production. Furthermore, Dragi Mitrevski, as an author of the first chapter, detects the demographic changes and the emergence of the new cultural elements of the Enerolithic era through the main development points of the Skopje area, reveals the characteristics of the Eneolithic settlements and shrines and deconstructs the elusive cultural traits of the Eneolithic cultic objects. Also, Professor Mitrevski presents the cultural features of the Bronze age, as well as Iron age as distinctive stages in the development of Proto-history in the region of Skopje through archeological finds, detected settlements, necropolises, cultic products, discovered jewelry and excavated pottery, creating a cultural map of the Early Antiquity in the territory of Skopje and its outskirts.

In the part of the book dedicated to the ancient legacy of the Skopje metropolis, entitled *Scupi and the ancient civilization of its vicinity*, Professor Viktor Lilcic Adams creates a comprehensive pic-

ските културни предмети. Исто така, професорот Митревски ги претставува културните елементи на бронзеното, како и на железното време како одделни етапи во развојот на протоисторијата во регионот на Скопје преку археолошки наоди, детектирани населби, некрополи, културни предмети, откриен накит и пронајдена керамика, со што создава мапа на раната антика на територијата на Скопје и во неговата околина.

Во делот на книгата посветен на античкото наследство на скопската метропола, насловен *Скупи и античката цивилизација на скопско*, професорот Виктор Лилчиќ Адамс прикажува сеопфатна слика на античката цивилизација во областа на Скопје од периодот на 8 век пр.н.е. до доцната антика (6 век), која му претходи на средновековието. Врз основа на сондирања, теренски истражувања и податоци обезбедени од систематските археолошки ископувања, Виктор Лилчиќ Адамс ја обелоденува приказната поврзана со тринаесетте раноантички наоѓалишта со сиот нивен археолошки материјал, ја открива раноримската конфигурација на ColoniaFlavia Scupi, ја следи мрежата на античките патишта со оние кои преминувале преку скопската долина, ја открива археолошката стратиграфија на повеќе од педесет доцноантички населби, го илустрира рановизантискиот оптички телеграф и ги класифицира цивилизациските координати на скопската котлина кои го одредуваат неговиот урбан развој во текот на антиката. Со неговите енциклопедиски познавања, како и со извонредната вештина за детекција дури и на најмалите честички на културниот живот на луѓето во античките векови, Виктор Лилчиќ Адамс создава кохерентна приказна за материјалната култура на тоа време со филигранска прецизност и со ненадминато чувство за детална нарација.

Професорката Елица Манева, во делот од книгата посветен на средновековното археолошко културно наследство, насловен *Скопје и скопско во средниот век*, умешно навлегува во мистиката на средновековниот период со помош на историјата, археолошките истражувања и податоците обезбедени од систематските археолошки ископувања, Виктор Лилчиќ Адамс ја обелоденува приказната поврзана со тринаесетте раноантички наоѓалишта со сиот нивен археолошки материјал, ја открива раноримската конфигурација на ColoniaFlavia Scupi, ја следи мрежата на античките патишта со оние кои преминувале преку скопската долина, ја открива археолошката стратиграфија на повеќе од педесет доцноантички населби, го илустрира рановизантискиот оптички телеграф и ги класифицира цивилизациските координати на скопската котлина кои го одредуваат неговиот урбан развој во текот на антиката. Со неговите енциклопедиски познавања, како и со извонредната вештина за детекција дури и на најмалите честички на културниот живот на луѓето во античките векови, Виктор Лилчиќ Адамс создава кохерентна приказна за материјалната култура на тоа време со филигранска прецизност и со ненадминато чувство за детална нарација.

Professor Elica Maneva, in the portion of the book dedicated to the medieval archeological and cultural heritage, entitled *Skopje and its surroundings in the Middle Ages*, skillfully penetrates into the mysticism of the medieval period with the help of historic, archeological, as well as artistic sources thus revealing the wealth of material culture from the early stages of the Middle Ages: settlements, sacral edifices, funerary rituals, types of pottery, cultic products etc. that testify to the existence of Slavonic population in the region of Skopje. Particular attention in this chapter related to the medieval epoch is given to the representative samples of jewelry originating from the high medieval period discovered at Skupi and the archeological site of Taor which reflect the influences of the Byzantine metropolises, as well as the manners of the local craftsmanship's production. The stage of the Late Middle Ages is historically and archeologically documented by Professor Maneva through the literary sources and terrain findings of cultic and profilactic objects, pottery

риски, археолошки, како и уметнички извори, откривајќи го богатството на материјалната култура од раните етапи на средновековието: населби, сакрални објекти, погребни ритуали, видови на керамика, култни производи итн. кои сведочат за постоењето на словенско население во регионот на Скопје. Особено внимание во ова поглавје за средновековието е посветено на репрезентативните примероци на накит кои потекнуваат од високиот среден век, откриени во Скупи и на археолошкото наоѓалиште Таор. Овие предмети го одразуваат влијанието на византиските метрополи, како и начинот на работа на локалните занаетчии. Етапата на доцното средновековие е историски и археолошки документирана од страна на професорката Манева преку книжевните извори и теренските наоди на култни предмети и предмети со профилактичка намена, керамички садови, делови од икони, приврзоци за накит, крстови и реликвии – придружени со возбудливи археолошки приказни за нивниот карактер, потекло, употреба и социјално значење. Освен најрепрезентативните примероци на средновековен накит откриени со систематските ископувања на скопското Кале, професорката Манева, исто така, ги претставува и оружјето и воинствените механизми, утилитарните предмети, керамичките садови, стаклениот прибор и многу повеќе – сето тоа во контекст на една динамична археолошка приказна илустрирана со голем број артефакти и со внимателно одбрани ликовни извори.

Професорката Елизабета Димитрова го има создадено последното поглавје од книгата насловено како *Уметничката продукција на средновековно Скопје*, посветено на сакралните споменици од периодот на VI-XV век, со примена на хронолошкиот метод и нејзиниот добро познат социо-културен пристап кон анализата и евалуацијата на архитектонските и ликовните дела од византиската доба. Во рамки на нејзиниот креативен придонес кон оваа монографија, Елизабета Димитрова ја анализира архитектонската концепција на градбите, програмската конфигурација на фреските, иконографската конструк-

products, portions of icon paintings, jewelry pendants, crosses and relics – all of which is substantiated with exciting archeological stories on their character, origin, usage and social significance. Besides the most representative samples of medieval jewelry discovered with the systematic excavations of the Skopje Fortress, Professor Maneva also discloses the utilized warfare mechanisms, examples of weaponry, utilitarian objects, ceramic receptacles, glass tableware and much more – all in context of a dynamic archeological story illustrated with a great number of artifacts and carefully selected painterly sources and depictions.

Professor Elizabeta Dimitrova created the last chapter of this book entitled *The Artistic Production of Medieval Skopje,* dedicated to the sacral monuments from the period 6th –15th century, using the chronological methodology and her well-known socio-cultural approach to the analysis and evaluation of the architectural and painterly ensembles from the Byzantine era. Within her creative input to this monograph, Elizabeta Dimitrova analyses the architectonic conception of the edifices, program configuration of the fresco arrangements, iconographic construction of the painterly components, stylistic distribution of the visual panorams and aesthetic constellation of the works of art comprised by the medieval artistic accomplishments in the Skopje area. In that regard, she vividly deconstructs the passionate emotionality of the fresco painting in the church of Saint Panteleimon at Nerezi, the regal character of the architecture and the classicistic composite of the painterly ensemble in the temple dedicated to Saint Nicetas at Banjani. Also, she neatly discloses the dramatic whirlpool of expressive dynamics in the creation of the Marko's monastery, the lavishly designed fresco arrangement in the Virgin's temple at the village of Kučevište, the mannerism composite of the architectural corpus and the ceremonial poetry of the painting in Saint Nicholas church at Ljuboten, the academic coherence of the murals in Andreaš monastery and so on, creating sensational historic journey through the creative horizons of the repre-

ција на ликовните компоненти, стилската дистрибуција на визуелните панорами и естетската констелација на уметничките дела опфатени со средновековните уметнички достигнувања во скопската област. Во тој контекст, таа сликовито ја деконструира страсната емотивност на фреско-сликарство во црквата Свети Пантелејмон во Нерези, кралскиот карактер на архитектурата и класицистичкиот композит на ликовната експресија во храмот посветен на Свети Никита во Бањани. Исто така, таа јасно го открива драматичниот вртеж на експресивна динамика во сликарството на Марковиот манастир, раскошно дизајнираниот фрескоансамбл во Богородичиниот храм во Кучевиште, маниристичкиот композит на архитектонскиот корпус и церемонијалната поетика на сликарството во црквата Свети Никола во Љуботен, академската кохерентност на муралите во манастирот Андреаш, итн, создавајќи сензационално историско патување низ креативните хоризонти на репрезентативната средновековна уметничка култура.

Во авторство на четворица реномирани професори од Филозофскиот факултет и извонредни истражувачи со меѓународна репутација и со огромен број постигнати признанија за нивните академски резултати, книгата со наслов ***Скопје. Осум милениуми живот, култура, творештво*** претставува пионерски академски потфат во областа на проучувањето и претставувањето на културното наследство на Скопје, која ќе им овозможи на нивните колеги, како и на поширокатa публика, да навлезат во тридимензионалната слика на возбудливата историја на создавање на културното наследство на нашата метропола и нејзиниот 80-вековен цивилизациски и урбан развој. Во период од самите почетоци на предисторискатa култура сè до завршните децении на средновековието, оваа монографија ги анализира, валоризира и презентира археолошките локалитети, музејските поставки, историските споменици и уметничките дела од Скопје и неговата околина на начин кој е методолошки кохерентен, тематски конзистентен и импресивен и сликовит

sentative medieval artistic culture.

Authorized by four renowned professors of the Faculty of Philosophy and outstanding scholars with international credibility and a great number of achieved recognitions for their scholarly results, the book entitled **"Skopje. Eight Millenia of Life, Culture and Creation"** represents a pioneer academic effort in the sphere of investigation and presentation of the cultural heritage of Skopje, which will enable their colleagues, as well as the broader audience, to penetrate into the 3-dimensional picture of the thrilling history of creation of the cultural heritage of our metropolis and its 80 century long development of civilization and urban progress. From the very beginnings of pre-historic culture until the closing decades of the medieval era, this monograph analyses, valorizes and represents archeological sites, museum exhibits, historic monuments and artistic products from Skopje and its vicinity in a way that is methodologically coherent, thematically consistent and contents wise impressive and picturesque.

Spiced with historic data and permeated with threads of ancient myths and legends, funded upon long-term investigations and analyses, as well as lavishly illustrated with impeccably produced photographic material, the book **"Skopje. Eight Millenia of Life, Culture and Creation"** is an encyclopedically designed scholarly work designated to present the cultural history of Skopje and its significance as a regional creative center of the Balkans' territory, as well as European cross-path of creative ideas and artistic production. Complemented by the socio-romantic Foreword of Elizabeta Dimitrova dedicated to Skopje and its cultural orbit, the flawless picturesque design of each page of the book done by maestro Kočo Fidanoski, as well as the technical skills of computer editing by Bane Galič, this monograph not only represents a scholarly work of a monumental scope and precious document for further investigation of the matter; it reflects the cultural significance of the city in a manner never accomplished before – fundamentally comprehensive, attentively

во поглед на содржината.

Зачинета со историски податоци и проникната со нишки на антички митови и легенди, заснована на долгорочни истражувања и анализи, како и богато илустрирана со беспрекорно продуциран фотографски материјал, книгата ***Скопје. Осум милениуми живот, култура, творештво*** е енциклопедиски осмислено академско дело наменето да ја претстави културната историја на Скопје и неговото значење како регионален креативен центар на балканската територија и како европска раскрсница на креативни идеи и уметничка продукција. Надополнета со социјално-романтичарскиот Предговор на Елизабета Димитрова посветен на Скопје и неговата културна орбита, беспрекорниот живописен дизајн на секоја страница на книгата изработен од маестро Кочо Фиданоски, како и техничките вештини на компјутерско уредување на Бане Галиќ, оваа монографија не само што претставува академско дело со колосални димензии и скапоцен документ за натамошно истражување на содржаниот материјал; туку и го одразува културното значење на градот на начин кој никогаш порано не бил постигнат – фундаментално сеопфатна, внимателно аналитичка, хируршки прецизна и со академски квалитети кои се вредни за величественото богатство на метрополата Скопје.

Особено сум горд што сум сведок на овој проект подготвен од моите колеги кои успешно реализираа една многу амбициозна активност, како што е создавање на автентична публикација со вредна тематска содржина, сликовит ритам на нарацијата и импресивни илустрации во претставувањето на визуелните компоненти. Откако го прочитав ова дело и во согласност со мојата академска етика, би сакал да им упатам комплименти на моите амбициозни и вредни колеги – Драги, Виктор, Елица и Бети за успешното остварување на нивната идеја – да осмислат и создадат една книга која е богата во поглед на нејзината содржина, возбудлива во поглед на тематскиот концепт, импресивна во својата контекстуална

analytic, surgically precise and with scholarly qualities worthy of the magnificent treasury of the Skopje Metropolis.

I am particularly proud to witness this project accomplished by my colleagues who have successfully realized a very ambitious activity as it is a creation of an authentic publication with valuable thematic contents, pictorial rhythm of the narratives and impressive illustrations in the presentation of the visual components. Having read this book and in accordance with my academic ethics, I would like to pay my compliments to my diligent and hard working colleagues – Dragi, Viktor, Elica and Beti for the prosperous attainment of their idea – to conceive and create a book that is rich in terms of its contents, exciting in terms of its thematic concept, impressive by its contextual form and, most of all, visually resplendent. In that sense, I would like to address my congratulations to the Dean of the Faculty of Philosophy, Professor Ratko Duev for all his support in the process of production of **Skopje. Eight Millenia of Life, Culture and Creativity** and also wish the authors a great success in the future life of this book.

форма и најмногу од сè, визуелно раскошна. Во тој контекст, би сакал да му честитам на Деканот на Филозофскиот факултет, професорот Ратко Дуев за целата негова поддршка во процесот на продукцијата на ***Скопје. Осум милениуми живот, култура, творештво*** и исто така, би сакал да им посакам на авторите огромен успех во иднината на оваа книга.